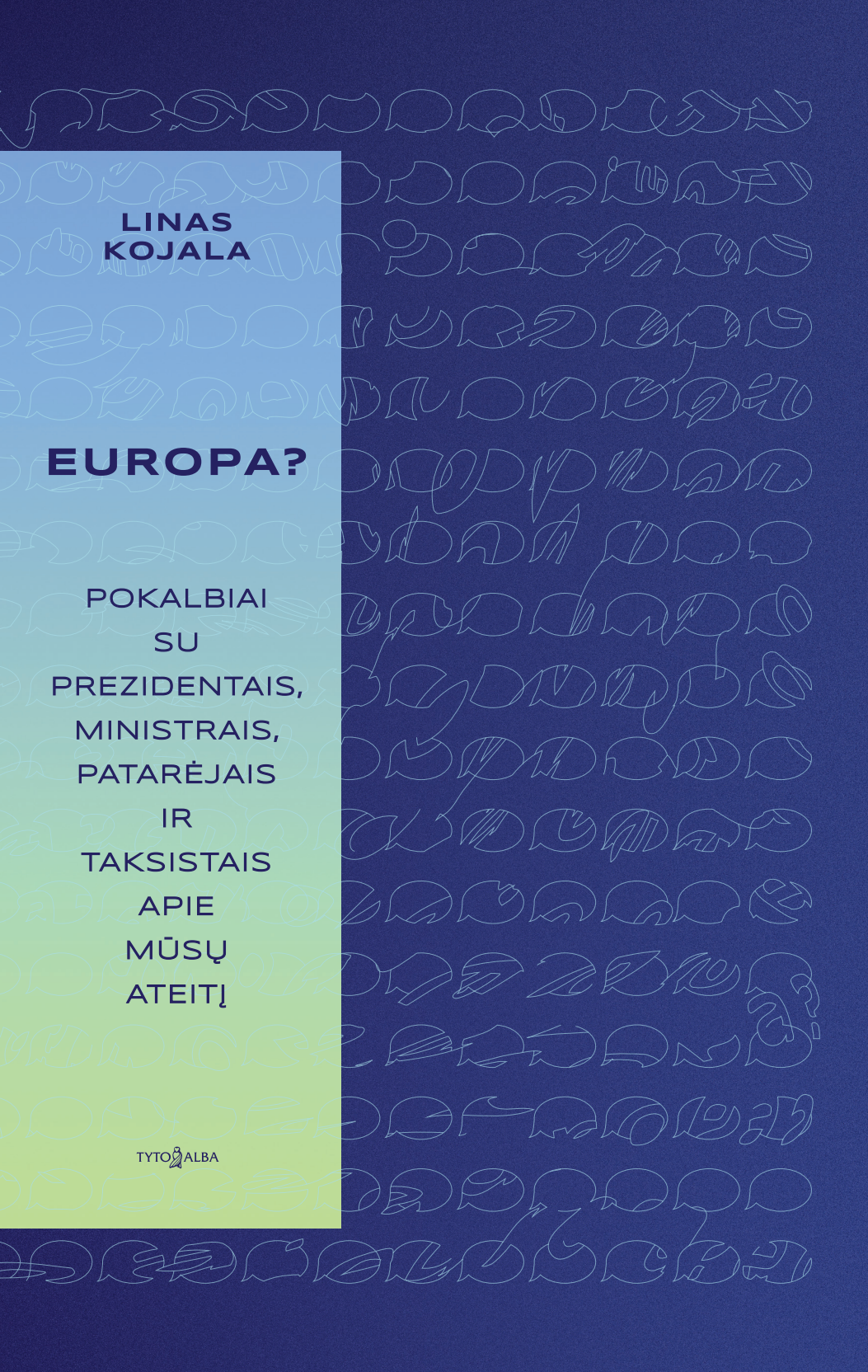

LINAS
KOJALA

EUROPA?

POKALBIAI
SU
PREZIDENTAIS,
MINISTRAIS,
PATARĖJAIS
IR
TAKSISTAIS
APIE
MŪSŲ
ATEITĮ

TYTO ALBA

**LINAS
KOJALA**

**POKALBIAI SU PREZIDENTAIS,
MINISTRAIS, PATARĖJ AIS
IR TAKSISTAIS
APIE MŪSŲ ATEITĮ**

VILNIUS 2019

Projektą remia *Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.* – Vokietijos fondas, pavadintas pirmojo Vokietijos federalinio kanclerio Konrado Adenauerio (1876–1967) garbei. Konrado Adenauerio vardas siejamas su demokratinės Vokietijos atkūrimu, jos transatlantinės bendruomenės vertybėmis grindžiama užsienio politika ir vieningos Europos vizija. Konrado Adenauerio fondo atstovybės daugiau kaip 100 pasaulio valstybių aktyviai prisideda prie demokratijos, teisinės valstybės ir socialinės rinkos ekonomikos stiprinimo, siekia užtikrinti taiką ir laisvę, remia nuolatinį užsienio ir saugumo politikos dialogą.

www.kas.de

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Linas Kojala, 2019

Lino Kojalos nuotrauka © DELFI / Andrius Ufartas

© „Tyto alba“, 2019

ISBN 978-609-466-378-9

TURINYS

PRATARMĖ	9
I. KAS, PO GALAIS, TA EUROPA?	13
EUROPOS IDĖJOS EVOLIUCIJA	15
NEAPIBRĖŽTA GEOGRAFIJA	17
EUROPOS IŠSKIRTINUMAI	19
APŠVIETA IR NAPOLEONAS	24
PASAULINIŲ KARŲ LINK	29
EUROPOS INTEGRACIJA POKARYJE	32
II. LIETUVA: SUGRĮŽIMAS Į EUROPA, KURIOS NIEKADA NEPALIKOME	41
NENUTRŪKĘS TIKĖJIMAS LAISVOS EUROPOS IDEALAIS	43
PIRMOJI AMBASADA – BUTAS BRIUSELYJE	47
„ANT TVOROS NEIŠSĖDĖSIME“	50
PATYS NEŽINOJOME, KAS GI TA EUROPA	55
SU <i>SOVIETŲ</i> AR SU EUROPA?	58
IŠRADINGOJI DIPLOMATIJA ARTĖJANT	
KOPENHAGOS SUSITIKIMUI	63
BALTIJOS VALSTYBES Į PRIEKĮ STŪMĖ SKANDINAVAI	66
MISIJA – ĮTIKINTI VOKIETIJĄ	68
IR VĖL ESTAI MUS LENKIA	78
NIDOS KOPŲ UŽLIŪLIUOTI	87
PRASIDEDA STOJIMO DERYBOS	93
LIETUVA TAMPA DERYBŲ LYDERE	98
ESMINIAI GALVOSŪKIAI – „ČERNOBYLIO DVYNĖ“	
IR KALININGRADO SRITIS	102
IGNALINOS ATOMINĖ ELEKTRINĖ	102
TRANZITAS Į KALININGRADO SRITĮ	109

RUSIJOS VAIDMUO DERYBŲ SU ES METU	119
PASKUTINIAI ŽINGSNIAI	124
ES EKONOMINĖ PARAMA LIETUVAI	134
EPIZODAI, KAI BUVOME ES EPICENTRE.....	140
 III. ORUMO REVOLIUCIJA UKRAINOJE	
IR SANKCIJŲ EPOPEJA.....	149
NEPAVYKĘ PIRMIEJI NEPRIKLAUSOMYBĖS DEŠIMTMEČIAI	154
ES IEŠKO KELIO Į RYTUS.....	156
KAIP ES UKRAINOS POLITINIUS KALINIUS VADAVO	160
ES SANKCIJOS RUSIJAI: BŪTI AR NEBŪTI?	170
SANKCIJŲ SKEPTIKAI	184
VOKIETIJOS IR LIETUVOS BENDRYSTĖ.....	185
DUJOS, DUJOS IR DAR KARTĄ DUJOS	192
 IV. ES IŠLIKIMO IŠŠŪKIS –	
MIGRACIJA	197
POLITINIŲ ATSAKYMŲ NĖRA	203
TVOROS <i>VERSUS</i> KVOTOS	207
IŠEITIES LINK	212
ATIDEDAME PROBLEMĄ ATEIČIAI	216
 V. NAUJA POLITINĖ JĖGA –	
POPULISTAI	221
 VI. BRAŠKANTI ES	
EKONOMIKA.....	239
EURO ZONOS PROBLEMOS.....	245
EURO ZONOS KŪRIMOSI ŠAKNYS	247
KETURIOS EURO ZONOS SILPNYBĖS.....	251
AR IŠMOKTOS KRIZĖS PAMOKOS?	255
MACRONO VIZIJA.....	258
MOKESČIŲ SPRAGOMIS NAUDOJASI IR TERORISTAI.....	263
 VII. ILGAS KELIAS	
„BREXITO“ LINK.....	269
ISTORINIS PALIKIMAS IR NEBLĖSTANTI IMPERIJOS ŠLOVĖ.....	273
VIENINTELIS KELIAS IŠSAUGOTI ĮTAKĄ – PER ES?	276

EUROPOS EKONOMINĖ BENDRIJA VISAI KITOKIA,	
NEI NORĖTŲ BRITAI	282
GALVOSŪKIS: O KAIP IŠSTOTI IŠ ES?	292

VIII. AR IŠLIKSIME DRAUGAIS?

JAV IR EUROPA TRUMPO EROJE.....	301
---------------------------------	-----

JAV GELBĖJO POKARIO EUROPA	305
AMERIKIEČIAMS KYLA DILEMŲ	312
EUROPOS KARIUOMENĖ – PRIEŠTATA JAV?	318
JAV IR EUROPAI REIKIA VIENAI KITOS.....	325

VIETOJ

PABAIGOS	327
----------------	-----

SVARBIAUSIŲ EUROPOS INTEGRACIJOS

ĮVYKIŲ CHRONOLOGIJA	353
SVARBIAUSI KNYGOJE NAUDOTI LITERATŪROS ŠALTINIAI.....	357

PRATARMĖ

Viljamo Šekspyro „Hamlete“ yra epizodas, kuriame kalbasi pagrindinis kūrinio veikėjas Hamletas ir Polonijus. „Ar jūs matote ten tą debesį, kuris atrodo beveik kaip kupranugaris?“, – klausia Hamletas. „Prisiekiu mišiomis, tikrai kaip kupranugaris!“, – atsako jam Polonijus. Bet Hamletas jau mano kitaip: „Ne, jis atrodo kaip žebenškštis.“ Polonijus, šiek tiek pasvarstęs, atsako, kad išties taip ir yra: „Susikūprinęs tarsi žebenškštis.“ Hamletas, vėl persigalvojęs, pareiškia, kad debesis visgi primena banginį. Polonijus ir šį sykį neprieštarauja: „Labai panašus į banginį.“

Šios knygos pavadinime greta žodžio „Europa“ klaustukas atsidūrė neatsitiktinai. Senasis žemynas yra ir kupranugaris, ir žebenškštis, ir banginis tuo pačiu metu. Paradoksalu, bet neišvengiama; Europa ir didžiausias jos politinis projektas, šiandien vadinamas Europos Sąjungos (ES) vardu, yra amorfiškas, sunkiai suprantamas ir dar sunkiau apibrėžiamas. Juk ES nėra federacinė valstybė, bet ji turi federalizmo bruožų; joje svarbios viršnacionalinės institucijos, tokios kaip Europos Komisija, tačiau akivaizdu, kad pagrindinį vaidmenį atlieka būtent ES valstybės.

Apie tai parašyta šimtai, gal net tūkstančiai knygų ir straipsnių. Kodėl dar viena? Juolab tokia, kuri nesiūlo atsakymo, o jau pavadinime kelia klausimą. Priežasčių – kelios; tikiu, kad svarstymai apie Eu-

ropą, ES, Lietuvą ir visus mus kamuojančius iššūkius galėtų būti įdomūs. Gal net intriguojantys. Tuo turbūt patikės ne visi – juk temos, susijusios su ES ir jos vykdoma politika, dažniausiai iš anksto nurašomos kaip pernelyg komplikotos, kupinos smulkių detalių ir nuobodžios. Kam gali būti įdomios sprendimo priėmimo procedūros arba šūsnyš ES dokumentų? Net man, studijavusiam politikos mokslus, tai primena nuolatinę kovą su žiovuliu. Visgi manau, žinias įmanoma pateikti ir kitaip, žvelgiant ne į pilkas institucijas, o į jose dirbančius žmones; analizuojant ne interpretacijas, o bandant suprasti tų, kurie priiminėja sprendimus, motyvus.

Todėl per kelerius metus apkeliavau keliolika miestų, pabuvojau Briuselyje, Berlyne, Londone, Rygoje, Vašingtone, Bostone ir kt. Ten susitikau su politikais, jų patarėjais, diplomatais, aukščiausio rango pareigūnais ir paprašiau jų, kad atsakytų į daugybę klausimų. Kaip Lietuva įstojo į ES? Ar galėjo nutikti taip, kad Baltijos valstybės ten niekada nebūtų atsidūrusios? Kas lėmė Jungtinės Karalystės sprendimą išstoti iš ES? Nejaugi tai vienos dienos emocijų rezultatas, o gal atsakymas slypi kažkur giliau? Kodėl atrodė, jog ES yra ant subyrėjimo ribos per migracijos ir pabėgėlių krizę 2015 ir 2016 metais? Galiausiai kas lėmė, kad atvykstančiųjų srautai drastiškai sumažėjo ir ar tas sumažėjimas tvarus? Kodėl atsirado euras ir ar šiai valiutai sekasi atlaikyti ekonominio nuosmukio bangas? Kodėl per finansinę krizę ne viena ES valstybė atsidūrė ant bankroto ribos? Kaip Donaldso Trumpo eroje klostosi Europos santykiai su JAV? Nejaugi netrukus turėsime Europos kariuomenę, kuri pretenduos užimti lietuvių širdžiai artimo NATO vietą?

Per šiuos susitikimus išgėriau tiek puodelių kavos, kiek turbūt nebuvau išgėręs per visą ligšiolinį savo gyvenimą. Kalbėjau su valstybių vadovais ir artimiausiais jų bendražygiais, kurie išsiskirdavo tuo,

kad mažiausiai penkis kartus pakartodavo, jog knygoje galima pateikti tezes, bet ne pavarde to, kas jas pasake. Todėl nors pašnekesių iš viso buvo maždaug keturios dešimtys, nemaža jų dalis bus anonimiški – išsakytos mintys atsidūrė tekste, tačiau jų šaltinis liks *incognito*. Galiausiai surinkau tiek informacijos, kad jos, ko gero, pakaktų trimis tomams; bet tomų niekas neskaityto, o kelių šimtų puslapių knygą – galbūt.

Tai nėra akademinis darbas. Jis nesiekia atitikti griežtų akademinio darbo kriterijų. Veikiau, kaip sakė vienas iš mano pašnekovų, tai yra bandymas atspindėti asmenines impresijas. Jos, savaime suprantama, kiekvienu atveju subjektyvios, tačiau subjektyvumas savaime nereiškia netikslumo ar – juo labiau – nuobodumo. Juolab kad skyriau didelį dėmesį istorijai, be kurios, esu tikras, dabartinių problemų kontekstas būtų begėdiškai nuskurdinamas. Tai ypač atispindi pirmame skyriuje, kuriame svarstoma apie Europos idėją ir jos formavimąsi per šimtmečius. Tik neišsigąskite – toks istoriškai filosofiškas skyrius knygoje yra vienintelis, mat vėliau pereinama prie žemiškesnių dilemų.

Nors knygos idėją brandinau studijuodamas (tiesą sakant, studijos yra nenutrūkstamas procesas – baigiau mokyklą būdamas devyniolikos, o knyga išleidžiama, kai man dvidešimt aštuoneri – visą šį dešimtmetį esu studentas). Mane labiausiai įkvėpė akademinė patirtis, įgyta gyvenant JAV ir mokantis Harvardo universitete. Amerikiečiai geba politiką pateikti kaip gyvą, emocijų kupiną įvykių grandinę, kuri sudomina daugybę žmonių – nuo mokytojų iki pardavėjų, nuo vairuotojų iki didžiųjų kompanijų vadovų – ir virsta bestseleriais. Arba televizijos serialais. Man svarbiausia, kad ši knyga atitiktų pirmąjį aspektą – taptų įdomia kelione politikos kuluarais kiekvienam skaitytojui, nepaisant asmeninės karjeros kelio, pasaulėžiūros ar išsilavinimo.

Už tikėjimą, kad tai įmanoma, dėkoju leidyklai „Tyto alba“ ir nuostabiems jos darbuotojams, patikėjusiems, kad ši idėja gali virsti kūnu. O dar labiau – už neapsakomą kantrybę, kai pažadėdavau rankraščio dalį pateikti pirmadienį, o padarydavau tai geriausiu atveju penktadienį. Taip pat dėkoju Konrado Adenauerio fondui, Elisabeth, Augustinai ir Daliai, prisidėjusiems prie knygos leidybos.

Lenkiu galvą prieš visus, radusius laiko perskaityti tekstą, kai jį dar rašiau: geriems savo bičiuliams Gyčiui, Kęstučiui, Rūtai, Ryčiui, taip pat Viliui, Aivarui, Vytautui, Simantui ir kitiems, dalijusiems geranoriškus patarimus ir skatinusiems nesustoti. Esu dėkingas ir savo *Alma mater*, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutui, kuris studentams bei dėstytojams suteikia puikų išsilavinimą ir taip reikalingą laisvės siekti savo tikslų jausmą. Taip pat tėvams, kurie visuomet manimi pasiklioję ir sudarę sąlygas pačiam atrasti savo kelią.

Galiausiai tariau ačiū visiems knygos pašnekovams, kurie noriai skyrė man savo brangų laiką ir nepasididžiudavo atsakyti autoriui, kuris leidžia pirmą autorinę knygą. Tikiuosi, kad Jums, skaitytojau, ji bus naudinga.

2019 metų sausis

I.

KAS, PO GALAIS,
TA EUROPA?

ATEIS DIENA, KAI GINKLAI IŠKRIS JUMS IŠ RANKŲ. ATEIS DIENA,
KAI KARAS TARP PARYŽIAUS IR LONDONO, PETERBURGO IR BERLYNO, VIENOS IR
TURINO, ATRODYS TOKS PAT NEĮJMANOMAS KAIP TARP RUANO IR AMJENO, BOSTO-
NO IR FILADELFIJOS. ATEIS DIENA, KAI TU, PRANCŪZIJA, TU, RUSIJA, TU, ITALIJA,
TU, ANGLIJA, TU, VOKIETIJA, JŪS, VISOS ŽEMYNO TAUTOS, NEPRARASDAMOS SAVO
SKIRTINGUMŲ IR ŠLOVINGO INDIVIDUALUMO, BŪSITE SUJUNGTOS PO AUKŠTESNIU
DARINIU IR SUKURSITE EUROPOS BROLYBĘ...

VICTORAS HUGO

NUO ŠIOL EUROPA NĖRA PADALYTA ANTAGONISTINIŲ IDEOLOGIJŲ: JI EINA TAUTŲ
BENDRADARBIAVIMO KELIU. TAI ILGAS, DAUG KANTRYBĖS REIKALAUJANTIS DAR-
BAS, KURĮ TURI DIRBTI VISOS ŽEMYNE GYVENANČIOS TAUTOS. ŠIOS TAUTOS TURI
VĖL ATNAUJINTI BROLYBĖS IR SOLIDARUMO RYŠIUS, KAD IŠNYKTŲ ANKSTESNIAIS
PERIODAIS SUSIKAUPĘS APMAUDAS.

**POPIEŽIUS JONAS PAULIUS II, KALBA DIPLOMATINIAM KORPUSUI
APAŠTALINĖJE NUNCIATŪROJE VILNIUJE 1993 M.**

KOKIU TELEFONO NUMERIU PASKAMBINTI, JEI NORIU PASIKALBĖTI SU EUROPA?

HENRY KISSINGERIS

EUROPOS IDĖJOS EVOLIUCIJA

Kopiant XVIII amžiuje pastatytą Viurcburgo rūmų Vokietijos Bavarijos žemėje pagrindiniais laiptais atsiveria įstabi italų tapytojo Giovanni Battistos Tiepolo freska „Keturių žemynų alegorija“.

Amerika personifikuota į išpūdingo stoto pusnuogę moterį. Ji, pasipuošusi spalvingomis plunksnomis, joja ant milžiniško krokodilo. Šalia moters – laukiniai žmonės, paprastais lankais su strėlėmis medžiojantys gyvūnus. Gamtos gėrybių ženklai ir gausus derlius neleidžia suabejoti, kad šis kraštas klesti, tačiau jo žmonės – necivilizuoti, sulaukėję, tarsi nebyliai prašantys, kad juos kas nors pastūmėtų aukštyn. Šalia – Afrika, taip pat pusnuogė, bet daug labiau sofistikuota, su balta skara. Ją, jojančią ant kupranugario, apspitę skirtingų žemynų pirkliai, nepraleidžiantys progos pralobti turtingoje žemėje. Freskoje, vaizduojančioje Aziją, pirmiausiai į akis krinta ne balne pasvirusi moteris, o didingai išpuoštas dramblys, kurį supa kariai, vedantys surakintus kalinius. Tuo siunčiama žinia apie milžinišką žemyno karinį potencialą.

Bet vienintelė Europa sėdi soste; ją supa ne gamta, o žmonės: dailininkas, teptuko štrichais marginantis gaublys; muzikai ir skulptoriai, atskleidžiantys plačią kultūrinę ir meninę Senojo žemyno aprėptį. Gausu ir religinių simbolių, kryžių, sukuriančių metafizinę perspektyvą ir metaforiškai kilstelinių Europą dangaus link. Tiepolo kūrinys nutapytas taip, kad kitus žemynus įmanoma pamatyti tik pirmiausiai pažvelgus į Europą.

Tiek skirtingus freskos vaizdinius puošianti simbolika, tiek Europos įcentrinimas nepalieka abejonių, kuris iš žemynų karaliauja pasaulyje. Europa yra žmogaus civilizacijos klestėjimo lopšys, o Afrika, Azija ar Amerika, nepaisant gausių gamtos turtų, dar nepasiekė lygia-verčio išsivystymo tarpsnio.

Ne veltui XVII amžiaus ikonografinėse taisyklėse įsitvirtino nuostata, kad Europa visuomet turi būti vaizduojama kaip lyderė, žemynų monarchė, rodanti klestėjimo kelią kitiems. Ji aukštesnė, stipresnė ir, svarbiausia, unikaliai civilizuota, įprasminanti žmonijos kūrybinę misiją, peržengianti fizinio pasaulio ribas bei ieškanti dvasinių egzistencinės prasmės šaknų.

Europiečiai tuo didžiavosi. Daug dažniau nei kitų žemynų atstovams jiems dar iki XIX amžiaus buvo būdinga save identifikuoti ne vien kaip nacijų, miestų ar regionų gyventojus, bet ir kaip „europiečius“. Azijos ar Afrikos žmonės tokią analogiją būtų vargiai supratę. Net ir dabar kinas ar japonas, pavadindamas save azijiečiu, elgsis ne tiek organiškai, kiek atkartos iš Europos perimtą saviidentifikacijos koncepciją, o Ugandos ar Kongo piliečiai terminą „afrikietis“ pritaikys todėl, kad norės solidarizuotis su kitomis šio žemyno tautomis, kurias vienija Europos šalių kolonizacijos atmintis. Bet nei azijietis, nei afrikietis neturės tokio ryškaus, nors ir labai abstraktaus, politinio ir kultūrinio vienio, kurį taip akcentuoja daugelis europiečių.

Dar 1623 metais anglų filosofas ir istorikas Francis Baconas leido sau tekste vartoti frazę „mes, europiečiai“; jam nekilo abejonių, kad skaitytojas supras, koks kontekstas turimas omenyje. Paradoksalu, kad šimtus metų konstatuodami bendro identiteto užuomazgas, savo pranašumą prieš kitus ir nevengdami jo simbolizuoti ištaigingomis meninėmis priemonėmis, europiečiai iki šiol suka galvas: bet kas gi ta Europa yra? Pats fundamentaliausias klausimas, net ir vykstant aktualiausių skirtingose epochose dilemų evoliucijai, iš esmės išliko nepakitęs. Ir iki šiol neturi tikslaus atsakymo.

NEAPIBRĖŽTA GEOGRAFIJA

Bandymai suprasti save prasideda gūdžioje senovėje.

Dar antikoje Europa pradėta vaizduoti kaip išpūdingo grožio moteris, dėl kurios vyksta kova. Graikų mitologijoje pasakojama, kad Dzeusas įsimylėjo Europą ir nusprendė ją pagrobti. Pasivertęs baltu jaučiu ir taip apgavęs savo žmoną Herą, jis išnirio iš jūros ir prisiartinio prie gėles renkančios gražuolės. Europa, pamačiusi jautį, apkabino jį ir atsisėdo jam ant nugaros. Gyvulys staiga metėsi į jūrą, nusinešdamas Europą tolyn. Dzeusas nuplukdė Europą į Kretą, ir ji tapo pirmąja Kretos karaliene.

Šis mitas – vienas iš ankstyvųjų, bet tikrai ne paskutinis, kuriame atsispindi Europos pagrobimo motyvas. Kiek vėlesnių laikų istorijoje pasakojama, kad Europą pagrobė Kretos pirkliai, kurie tuo metu dažnai buvo tapatinti su „europiečiais“. Į Europą tuo metu buvo žvelgiama kaip į moterį iš Azijos; todėl trojiečiai, keršydami už tai, pagrobė Helenę, gražiausią Heladės ir pasaulio moterį. Tai sukėlė garsumą Trojos karą – įprasmino amžiną Europos ir Azijos dichotomiją ir priešpriešą. Nors per amžių amžius, kaip pažymi istorikas Anthony Pagdenas, keitėsi pagrindinis Europos priešpriešos objektas – finikiečiai, Osmanų imperijos gyventojai, o vėliau ir rusai, – motyvas išliko tas pats.

Europai ši konfrontacija su Azija, kaip ir daugelis vėlesnių savęs apibrėžimo per „kitą“ formų, leido bent iš dalies rasti vietą pasaulyje. Pirmiausiai – susivokiant geografiroje, juk Europos ribos niekada nebuvo aiškios; Europa net neatitiko griežčiausio sąvokos „žemynas“ apibrėžimo, mat ne visur ją supa vandenynų ir jūrų riboženkliai. Iš dalies ją įrėmina tik Atlanto vandenynas ir Viduržemio jūra; papildomas indikatorius yra skirtis su Azija per Bosforo sąsiaurį: tie, kurie gyvena Vakarų pusėje, yra europiečiai; tie, kurie Rytuose, – Azijos gyventojai.

Bet toliau – sudėtinga; pavyzdžiui, supratimas, kuri šiaurinės Europos dalies, o ypač Skandinavijos, vieta žemyno dėlionėje vystėsi iš lėto. Volteras dar XVIII amžiuje rašė, kad „šiaurė“, kuriai priskirtina Švedija, Baltijos jūros pakrantė, taip pat Rusija, yra savitas regionas, nevadintinas visaverte Europa. Ilgai tęsėsi ir Afrikos pažinimas – Afrika, nepaisant portugalų kolonijų vakarinėje dalyje, piečiau Atlaso kalnų buvo beveik „nematoma“ iki pat XIX amžiaus.

O ką jau kalbėti apie Europos rytus. Rytų Europos lyguma driekiasi per rytinę Lenkijos dalį, Baltijos šalis, šiaurės rytų Rumuniją bei Moldovą, Ukrainą, Baltarusiją ir europinę Rusijos teritoriją, užimdama maždaug keturis milijonus kvadratinų kilometrų. Ši lyguma tokia milžiniška, kad sudaro prielaidas kone nekludomam judėjimui – tuo per amžius ir naudojosi daugybė kariuomenių. Tad gamtinių barjerų stoka sukuria legendomis apipintą, neaišku kur prasidedantį ir besibaigiantį Europos susiliejamą su Azija.

Ši situacija sukūrė vieną kertinių geopolitinių dilemų – kas yra Rusija? Ar tai Petro I Didžiojo XVIII amžiuje modernizuota šalis, kuri caro dėka amžiams įsitvirtino europietiškoje civilizacijoje? O gal tai kažkas visiškai svetima? Juk tai – valstybė milžinė, plytinti taip toli ir aprėpianti tiek daug, kad susiaurinimas iki Europos niekaip neatspindėtų politinės, socialinės, kultūrinės šios valstybės įvairovės. Todėl ir „oficiali“ riba, skirianti „Europą“ nuo „nebe Europos“, po truputį stūmėsi tolyn nuo Dono ir Volgos upių, kol galiausiai sustojo ties Uralo kalnais, nors savaime ši viso labo sutartinė riba dilemos neišsprendžia.

Šie dvilypumai atsiskleidžia ir piešiniuose, ypač sukurtuose po XVI amžiaus. Karūnuota Europos galva dažnai vaizduojama Pirėnų pusiasalyje, o širdis – Prahoje. Tuo metu rankos tiesiasi skirtingomis kryptimis – kairioji aprėpia Daniją, Baltijos ir Šiaurės jūrų regioną, dešinioji – Viduržemio jūros pakrantes. O puošnus Europos sijonas plevena taip, kad sunku paaiškinti, kurios teritorijos tarp Juodosios

ir Baltijos jūrų dar Europa, o kurios – jau užribyje. Gausybė dailininkų savitai interpretuodavo skirtingai piešdami rankų ir sijono ilgį, taip kurdami pretekstą ne visada tarpusavyje suderinamoms žemyno saviidentifikacijos ir politinės savivokos istorijoms. Toliau šios knygos skyriuose bus parodyta, kaip dėl to kovojo ir Lietuva, bandydama įrodyti, o gal, tiksliau, priminti, kad ir ją supa Europos aura.

EUROPOS IŠSKIRTINUMAI

Kadangi gamta ribų nenubrėžė, Europos ir Azijos skirtis kūrėsi kitaip – per politiką, kultūrą, religiją, ekonomiką. „Gebėjimas, nepaisant aplinkos veiksnių ar dievų valios, valdyti gamtos resursus ir priversti juos tarnauti žmonijos gerovei, suteikė Europai numanomą jos viršenybę. <...> ilgus amžius Vakarai turėjo technologinį ir politinį pranašumą prieš didžiąją likusio pasaulio dalį“, – primena Pagdenas.

Akivaizdu, kad per savo istoriją Europa sukaupė gausybę skirtingų valdymo formų ir ne visos jos galėtų būti apibūdinamos kaip demokratiškos ar juo labiau liberalios. Bet Europa visada gebėdavo išlaikyti tam tikrą visas jas vienijančią fabulą, kuri kyla iš žilos senovės. Anot Voltero, ši jungtis pirmiausiai atsispindi būtent per viešosios teisės ir politikos principus, kurie buvo svetimi kitiems žemynams. Pirmasis šio pranašumo dėmuo – politika – yra neatsiejamas nuo teisės. Jos užuomazgos slypi dar Graikijoje. Viduržemio jūros pakrantės gyventojai, dažnai įsivaizdavę Europą tik ten, kur gyvena patys, pirmuoju pasaulio istoriku tituluoto Herodoto buvo aprašyti kaip laisvi žmonės. Juk graikų, priešingai nei azijiečių, gyvenimus tam tikra prasme reguliavo ne vien kitų individų valia, bet ir abstrakčios teisės normos. Žinoma, greta laisvųjų žmonių buvo ir vergų, šie teisių neturėjo, bet ir su jais stengtasi elgtis pagarbiai, jiems buvo atlyginama už darbą.

Iš to kūrėsi ir iki šiol mūsų vartojamas politinis žodynas, pavyzdžiui, terminas „politika“ kilęs iš žodžio „polis“, reiškiančio antikos miestą-valstybę. Nors anuomet dauguma graikų, kaip ir visi europiečiai iki pat XIX amžiaus, gyveno ne miestuose, o kaimiškose vietovėse, būtent miestai-valstybės kūrė apibrėžtą erdvę, kurioje klestėjo kultūra ir buvo gerbiami įstatymai. Šie poliai sudarė galimybę atsirasti skirčiai tarp civilizacijos, europietiško užuomazgų ir to, kas galėtų būti pavadinta barbarybe, – tamsaus, primityvaus gyvenimo, neatitinkančio visaverčio žmogaus statuso.

Vėliau teisės principus išstbulino senovės Roma. Perimdama Graikijos matematikos ir filosofijos laimėjimus, ši imperija užtikrino, kad civilizacija nebūtų trumpalaikis pragiedrulis tamsybių amžiuje, o tęstųsi per kartų kartas. Todėl Europa, kaip rašo filosofas Gerardas Delanty, visada buvo tarsi idėja, susiformuojanti ne konkrečiose dominuojančiose gyvenimo praktikose, o primetama lyderių ir elito. Tai pasmerkia ją amžinai likti intelektualų ir politikų ideologija.

Elito idėjų realizacija irgi nebuvo lengva. Nemaža dalimi – dėl praktinių problemų. Pavyzdžiui, lingvistinių – kokia kalba susikalbėti tarpusavyje, jei net ir šiandien Europoje priskaičiuojama beveik 300 skirtingų kalbų? Iš pradžių manyta, kad tai turėtų būti lotynų kalba; XVI amžiuje ją pakylėtą Dantės kūrinių, ėmė išstumti italų kalba; vėliau, Senajame žemyne akivaizdžiai dominuojant Liudviko XVI Prancūzijai, įsivyravo prancūzų kalba, tapusi diplomatijos ir teisės kalba, kurią žūtbūt siekdavo perprasti kitų didžiųjų nacijų atstovai. Bet po XVIII amžiaus ir prancūzų kalba ėmė prarasti pozicijas, užleisdama vietą anglų kalbai, tapusiai Vakarų – ir ne tik – *lingua franca*. Matyt todėl britų išstojimo iš ES akivaizdoje kai kurie prancūzai – iki šiol kruopščiai sergintys savo kalbą ir slapčia besitikintys globalaus jos renesanso – juokavo, kad tai – anglų kalbos dominavimo pabaigos pradžia.

Bet kuriuo atveju Roma tęsė tai, kas prasidėjo Graikijoje, ir ypač vystė politikos ir teisės sampratas. Tiesa, pati imperija neišprasmino Europos; ji tebuvo jūrinė galia, aprėpusi ir Europos, ir Afrikos, ir Azijos dalis, siekusi tapti viso pasaulio, o ne tik atskiro jos žemyno, centru. Todėl senovės Romos laikais Europa dar nebuvo tapusi aiškiai artikuluota politine ar ideologine koncepcija, ji veikiau atliko geografinį vaidmenį.

Situacija ėmė keistis 395 metais, kai imperatorius Teodosijus I Romos imperiją padalijo savo sūnums, taip sukurdamas Vakarų Romą ir Rytų Romą arba Bizantiją. Vakarinėje dalyje ėmė vis labiau ryškėti lotynų krikščionybės įtaka, pastūmėjusi Europos sampratos susitapatinimą su krikščionija.

Krikščionybę, kaip antrąjį esminį Europos skiriamąjį bruožą, sustiprino bendro priešo vaizdinys. Nors sąvoka „Europa“ tebuvo suprantama skirtingai, viduramžiais ji kartais sugebėdavo sutelkti. Pavyzdžiui, 732 metais frankų valstybės valdovo Karolio Martelio kariuomenė prie Puatjė, vakarinėje centrinės Prancūzijos dalyje, susidūrė su arabų karvedžio, Ispanijos valdytojo Abd ar Rachmano ibn Abd Alaho kariuomene. Tuo metu tai buvo viena efektyviausių kariuomenių pasaulyje. Po pranašo Mahometo mirties 632 metais jo sekėjai per kelis dešimtmečius užėmė Damaską, didžiąją Persijos dalį, o VIII amžiaus pradžioje ir Ispaniją. Todėl nemaža dalis krikščioniškosios Romos imperijos tuo metu buvo valdoma religijos, kurios prieš šimtą metų dar apskritai nebuvo, atstovų. Sparčiai auganti islamo įtaka kėlė baimę Europai, todėl prie Puatjė sprendėsi Prancūzijos, o gal ir visos Europos, likimas – nesustabdytas arabų žygis būtų reiškęs tikėtiną Europos virsmą į islamišką kontinentą.

Karolio Martelio kariuomenė, sudaryta iš skirtingų nacijų atstovų, sutelktų po krikščionybės apgynimo vėliava, sugebėjo įveikti priešą; ilgainiui Martelio palikuonys išstūmė įsiveržėlius ir iš Ispanijos. Eu-

ropa buvo apginta ir išsaugojo savo tapatumą. Tad viduramžiais ėmė formotis pasaulio, suskilusio į dvi dalis – krikščionišką ir „kitą“ („svetimą“) – vaizdinys. Žinoma, krikščioniškumas savaime nebuvo griežtai apibrėžtas teritoriškai ir išlaikė universalizmo principą. Visgi ilgainiui jis įgavo ir konkretesnę pavidalą. Religija nebebuvo vien tik „dvasinė“ jungtis; ji turėjo ir materialų pagrindą.

Bet tai tebuvo pradžia – Martelio anūkas, Karolis Didysis, 800 metais buvo karūnuotas imperatoriumi. Taigi atsirado subyrėjusios Romos imperijos tąsa – Šventoji Romos imperija (nors pats terminas jai pritaikytas tik XIII amžiuje), ji gyvavo tūkstantį metų, iki pat Napoleono Bonaparto žygių XIX amžiaus pradžioje.

Šventoji Romos imperija aprėpė teritorijas, kuriose šiandien įsikūrusios Austrija, Šveicarija, Belgija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Čekija, dalis Italijos, Prancūzijos ir Lenkijos. Bet ši imperija niekada nebuvo vientisa; ji veikė kaip decentralizuotas politinis darinys su daugybe karalysčių, kunigaikštysčių, grafysčių ir kitokių administracinių vienetų. Kitaip tariant, ji neturėjo aiškaus branduolio, galios centro ar net oficialios sostinės. Įtaka buvo padalyta. Dėl to paties imperatoriaus galia buvo suvaržyta, daugelį teisių perleidžiant atskirų teritorinių vienetų valdovams, kurie garantuodavo ištikimybę imperatoriui. Dėl to Šventoji Romos imperija susilaukė nemažai kritikos – Volteras ją apibūdino kaip „nei šventą, nei Romos, nei imperiją“. Tuo metu ketvirtasis JAV prezidentas Jamesas Madisonas akcentavo, kad tai imperija, negebanti „kontroliuoti savo narių“.

Visgi tai, anot kai kurių istorikų, ir buvo jos stiprybė. Valdžia, kuria disponavo vietiniai valdovai, buvo teisėta pirmiausiai todėl, kad kilo iš imperinių chartijų ir įstatymų. Tad imperija užtikrino tam tikro laispsnio vienybę, teisinį, administracinį ir politinį vientisumą, tačiau kartu laidavo ir regioninę autonomiją. Toks valdymo būdas turi daug panašumų su šiandienos Europos politinėmis realijomis; ne veltui Oksfordo istorikas Peteris Wilsonas Šventąją Romos imperiją tituo-

luoja „Pirmąją Europos Sąjungą“. Juk Šventosios Romos imperijos teritorija – simboliška – didele dalimi sutampa su „Pirmuoju šešetu“ – valstybėmis, kurios 1950 metais pradėjo Europos integracijos procesą.

Legenda apie Karolį Didįjį ir jo pradėtą kurti imperiją iki šiol yra viena svarbiausių Europos bendrystės istorijų, įkvepiančių politinius lyderius. Ji ypač aktuali stiprinant Europos, kuri atremia priešus*, geba šimtus metų išlaikyti politinio bendradarbiavimo formą, sujungti skirtingas nacijas bei kultūras, įvaizdį. Toks pasakojimas ypač reikalingas siekiantiesiems stiprinti Europos vienybę ir, svarbiausia, praktinę šios idėjos įgyvendinimo formą.

Ne veltui ir šiandien „The Economist“ leidinio skiltis, apžvelgianti Europos politines aktualijas, pavadinta būtent Karolio Didžiojo vardu. Šį valdovą ypač mėgsta ir Prancūzijos lyderis Emanuelis Macronas, 2018 metais Achene gavęs prestižinį Karolio Didžiojo apdovanojimą už pastangas stiprinti ES. Atsiimdamas prizą, Macronas kalbėjo apie Karolingų dinastijos svajonę – skirtumus peržengiančią vienybę ir harmoniją, pasiekiamą visiems judant ta pačia kryptimi, širdims plakant vienodu ritmu. 2013 metais Karolio Didžiojo apdovanojimas buvo įteiktas ir Lietuvos prezidentei Daliai Grybauskaitei.

Kadangi Šventajai Romos imperijai krikščionybė buvo itin reikšminga, viduramžiais dažnai imtas vartoti terminas „Vakarų krikščionija“ – jis turėjo kur kas didesnę emocinį krūvį nei sąvoka „Europa“. Juk, kaip jau minėta, krikščionija ypač susitelkdavo tada, kai reikėdavo gintis. Bet Senojo žemyno bendrystė tuo laikotarpiu pirmiausiai sietina su kultūriniais ir civilizaciniais aspektais: panašiais papro-

* Europos vienybės prieš akivaizdoje motyvą išlaikė ir popiežiai. Tą geriausiai iliustruoja pirmieji kryžiaus žygiai XI amžiaus pabaigoje. Popiežius Urbanas II 1095 metais sušaukė Katalikų Bažnyčios susirinkimą ir pašaukė tikinčiuosius išvaduoti „šventąją“ žemę – Palestiną. Skatinami Urbono II pažadų apie gausius turtus ir žadant visų padarytų nuodėmių atleidimą, kelios dešimtys tūkstančių įvairių tautų atstovų, daugiausia prancūzų, patraukė Palestinos link. 1099 metais, po ilgos apsiausties, jiems pavyko užimti Jeruzalę.

čiais, riterių tradicijomis, geografinius suvaržymus peržengiančiu, vis reikšmingesniu universitetiniu išsilavinimu. Kaip teigė Robertas Bartlettas, „XIV amžiuje Europa egzistavo kaip kultūrinis subjektas; jis gali būti apibūdintas įvairiai, tačiau religiniai šventieji, žmonėms suteikiami vardai, kasdienybėje naudojamos monetos, teisiniai statutai, švietimo praktikos menkai tesiskyrė. Vėlyvaisiais viduramžiais Europos kultūros turbūt buvo panašiausios viena į kitą negu bet kada kitoje epochoje.“

O klausimas, ar Europa, net ir Šventosios Romos imperijos egzistavimo metu, laikytina realia ir tvaria politine sąjunga, tebekelia daug abejonių. Tą iš dalies lėmė ir aplinkybės, ypač bendras ekonominis nuosmukis, palydėtas Juodosios mirties – 1347–1351 metais pratrūkusios buboninio maro pandemijos, pasiglemžusios dešimčių milijonų arba, skirtingais vertinimais, 30–60 proc. Europos populiacijos – gyvybių. Be to, jau minėta imperijos decentralizacija, kad ir tam tikra prasme efektyvi, skatino fragmentaciją – žengiant į modernybę Europoje priskaičiuota keli šimtai suverenių politinių darinių, tad kalbėti apie visa apimančią uniją sudėtinga.

APŠVIETA IR NAPOLEONAS

Reikšmingas lūžis Europos raidai nutiko 1453 metais, kai Osmanai užkariavo Bizantijos imperijos sostinę Konstantinopolį. Tai sudavė didžiulį smūgį krikščionijai, mat subyrėjo rytinė Romos imperijos tęsėja Bizantija, o Osmanams atsivėrė nauji keliai užkariauti kitas Europos teritorijas.

Bet ir tada Europa jautėsi esanti pranašesnė už kitus; toks savęs šlovinimas netgi sukėlė diskusijas apie būtinybę keisti žemyno pavadinimą į Japetą – graikų mitologijoje vartotą titano vardą, – kuris, priešingai, nei jau aprašyti mitai apie trapią gražuolę Europą, sustip-

rintų žemyno viršenybės įvaizdį. Plėtėsi ir Europos geografija; Lenkijos, kuri istoriniuose veikaluose dar ir šiandien dažniausiai neįvardijama kaip unijinė valstybė kartu su Lietuva, vaidmuo ėmė augti. Pavyzdžiui, Erazmas, turėdamas omenyje būtent Lenkiją ir Lietuvą, 1523 metais rašė, kad yra būtina „pasveikinti žmones, kurie, anksčiau laikyti barbarais, dabar sužydėjo raštija, įstatymais, teise, tradicijomis ir religija.“

Krikščionija, kaip vyraujantis žemyną apibūdinantis terminas, po truputį ėmė užleisti vietą sąvokai „Europa“. Krikščionybės vaidmuo komplikavosi dėl Reformacijos ir kontrreformacijos – katalikų ir protestantų kova lėmė situaciją, kad XVI–XVII a. Senasis žemynas buvo nuolatinio karo būsenos. Ypač skaudus buvo Trisdešimties metų karas (1618–1648); prasidėjęs kaip konfliktas tarp fragmentuotų Šventosios Romos imperijos protestantiškųjų ir katalikiškųjų valstybių, vėliau jis išsiplėtė ir apėmė didžiąją žemyno dalį, iš viso nusinešdamas apie 8 mln. gyvybių. Būtent šis konfliktas dažnai apibūdinamas kaip Apšvietos epochos, grįstos racionalaus mąstymo, mokslo metodų ir pasiekimų, individo laisvės principais, užuomazga.

Europiečiai – jei tokiais juos galima pavadinti – į save ir toliau žvelgė kaip į civilizuotą priešstatą iš Rytų ateinančiai barbarybei. Bet priešstatos barbarams turinys, priešingai nei anksčiau, nebūtinai rėmėsi vien krikščioniškaisiais postulatais. Imta pabrėžti vis ryškesnius mokslo, meno, kultūros pasiekimus. Tą paskatino ankstesnių dešimtmečių tendencijos: Nikolajus Kopernikas 1543 metais paneigė tuo metu vyravusią geocentrinę – Žemės kaip visatos centro – teoriją, paskelbdamas, kad Žemė iš tikrųjų sukausi aplink Saulę; šią tezę vėliau pagrindė astronomijos mokslą vystęs Galileo Galilėjus; Johanas Kepleris aprašė planetų judėjimą, o remdamasis šiais tyrimais Izaokas Niutonas atrado visuotinės traukos dėsnį.

Tai buvo pirmieji ryškūs Apšvietos ženklai. To laikotarpio filosofams ir mokslininkams buvo būdinga teigti, kad tik racionalaus proto prielaidos gali pagerinti žmogaus gyvenimą, užtikrinti nuolatinį progresą, todėl būtina siekti žinių sklaidos. Pats žinių kaupimas turėtų vykti nuolatos abejojant ilgus amžius vyraujančiais įsitikinimais, tradicijomis, nuostatomis ir religinėmis dogmomis; jas turi keisti neutralūs moksliniai metodai. „Išdrįsk žinoti!“ – toks buvo šūkis. Tad šie principai buvo dažnai priešpriešinami krikščionybei, kurios kuriamą pasaulio vaizdinį nustelbė naujausi mokslo pasiekimai. Todėl 1713 metų Utrechto sutartyje, ko gero, paskutinį kartą Europos valstybės įvardijo save kaip krikščionišką valstybių bendriją.

Minėti mąstytojai kvestionavo ir viduramžišką valdymo metodą – monarchiją, mat racionaliame pasaulyje valdovų legitimumas, tradiciškai kildintas iš Dievo, neatrodė pagrįstas. Tad filosofai siekė, kad žmonėms būtų suteikta kuo daugiau laisvių, teisių ir galimybių patiems spręsti savo likimą.

Ėmė rasti ir naujų sąvokų. Politiniame diskurse vis dažniau atsiradavo aliuzijų į federalizmą. Vienas pirmųjų XVII–XVIII a. tai aprašė anglų rašytojas Williamas Pennas, kuris vėliau įkūrė ir savo vardu pavadino Šiaurės Amerikos Pensilvanijos provinciją. Suprasdamas, kad nuolatiniai karai Europai kainuoja pernelyg brangiai ir stebina kitų religijų atstovus, kuriems sunku suprasti krikščionių kovas, jis ieškojo formulės, kuri užtikrintų tvarią taiką ir klestėjimą. Jo įsivaizdavimu, tam būtinas Europos Parlamentas, kuris turėtų išskirtinę teisę naudoti karinę jėgą, o valstybės, anot jo, šios privilegijos turėtų atsisakyti.

Parlamente įtaką jo narės, pasak Penno, turėtų pasidalyti atsižvelgdamos į palyginti naują ekonominės galios kriterijų; kitaip tariant, kuo daugiau valstybė importuoja, eksportuoja, surenka mokesčių ir turi sukaupusi turto, tuo didesnę galią ji turės priimdama bendrus sprendimus. Jo skaičiavimu, Vokietijos žemės tuo metu

būtų turėjusios dvylika balsų, Prancūzija – dešimt, Italija – aštuonis, Anglija – šešis. Tai, kaip teigė Pennas, būtų leidę sustiprinti krikščionybę, apsaugotų miestus ir miestelius nuo karo baisumų, palengvintų žmonių judėjimą visame žemyne, sukurtų bendradarbiavimo ir draugystės pamatus. Ir, pridūrė, leistų karaliams ir princams būti laimingesniems nuoširdžiai išimylint savo išrinktąsias; juk iki tol santuokos buvo sudaromos remiantis kone išskirtinai politiniais motyvais.

Toks mąstymas buvo būdingas ir kitiems to laikotarpio filosofams. Tik vizijos, kaip tai realizuoti, šiek tiek skirdavosi. Pavyzdžiui, atsirado idėja padalyti Europą į šimtą daugiau ar mažiau lygių kantonų ir provincijų, kurios turėtų savo atstovus Europos Senate; tuo metu Prancūzijoje pasigirdo svarstymų, kad gal vertėtų skaidyti Europą į gerokai stambesnius vienetus, sukuriant 18–24 krikščioniškas valstybes, kuriose gyventų po ne mažiau kaip 1,2 mln. žmonių. Beje, ir tuomet viena esminių problemų buvo Rusija – nuomonės, ar ši šalis turėtų būti tarp naujų institucijų steigėjų, ar paliekama nuošalyje, nesutapdavo.

Tiesa, tokie pasvarstymai įkvėpdavo ne visus. Prancūzų mąstytojas Jeanas-Jacques'as Rousseau XVIII amžiuje vienas pirmųjų kritikavo ambicingą lūkestį, kad atskirų valstybių vadovai bus linkę atsisakyti politinės galios ir bent dalį sprendimų priėmimo teisių savanoriškai patikėti kažkam, esančiam „aukščiau nei jie patys“. Kitaip tariant, žodžiai „Europa“, „Parlamentas“, „Senatas“ ir pan. skamba patraukliai, bet šių institucijų sprendimų įgyvendinimas neįmanomas be tuometinių valdovų pritarimo. O kodėl jie turėtų to norėti?

Rousseau atkreipė dėmesį į tai, kad, kaip ir senovės Graikijos laikais, šie svarstymai tebebuvo labai nutolę nuo daugumos Europos gyventojų kasdienybės. „Šiandien, galima sakyti, nebėra prancūzų, vokiečių, ispanų ar net anglų... Yra tik europiečiai, turintys tokį pat

skoni, tokius pačius papročius, išgyvenantys tokias pat aistras“, – rašė jis. Bet čia pat pažymėjo, kad taip teigdamas turi omenyje tik šių šalių elito sluoksnius.

Apšvietos idėjų kulminacija buvo Prancūzijos revoliucija. Po jos, giljotinavus monarchą, atsirado terpė modernaus nacionalizmo samp-ratos sklaidai, kilmingieji neteko privilegijų, sustiprėjo atstovaujamos valdžios principai, sumenko Bažnyčios vaidmuo. Galiausiai atsirado terpė šių idėjų plėtrai – šitai sėkmingai įgyvendino Napoleonas Bo-napartas.

Prancūzijos karvedys, ko gero, buvo arčiausiai tikslo realizuoti Europos integracijos projektą dar XIX a. Tad jo, kad ir koks talen-tingas generolas būtų, įtaka neturėtų būti sumenkinta tik verti-nant užkariavimus; dviem šimtais metų anksčiau, nei prasidėjo reali Senojo žemyno integracija, Napoleonas deklaravo tikslą su-kurti Jungtines Europos Valstybes. Simboliška, kad tokia formu-luotė buvo pateikta 1812 metais, kai Napoleono vadovaujama 600 tūkst. karių armija artėjo prie Rusijos sienos ir, atrodė, nebus sustabdyta.

Filosofinių prielaidų Europos vienybei netrūko ir anksčiau, bet Napoleonas turėjo aiškią politinę darbotvarkę, kaip tai paversti rea-lybe. Nors pavienės Europos nacijos būtų išlaikiusios savo kultū-ros bruožus ir netgi tam tikrus valstybingumo simbolius, jo vizijo-je aiškiai dominavo Prancūzija, kurios sostinė Paryžius turėjo tapti naujojo politinio darinio sostine. Ypač svarbiu laikytas bendras tei-synas, kuris Prancūzijoje atsirado tik XIX amžiaus pradžioje. Vadi-namasis Napoleono kodeksas vadovavosi Apšvietos principais – teise į nuosavybę, asmens, tikėjimo, verslo laisve, visų piliečių lygy-be prieš įstatymą, luomų sistemos panaikinimu, skyrimu į valstybi-nes pareigas pagal sugebėjimus, o ne pagal kilmę. Iki pat šių dienų tai tebėra kartinė daugelio Europos valstybių teisynų dalis. Kodek-so sklaidą, žinoma, paskatino Napoleono kariuomenės užkaria-

vimai, todėl jo, kaip karo genijaus* ir Europos vienytojo, įvaizdis gyvas iki šiol.**

PASAULINIŲ KARŲ LINK

Nors Napoleono planas netapo realybe, o Vienos Kongresas 1815 metais pagrindiniu tikslu iškelė siekį atkurti priešrevoliucinę politinę sistemą, suvienytos Europos idėja nenugrimzdo užmarštin. Visgi jos vystymasis strigo, nes atsirado problema, su kuria susidūrė ir ankstesni filosofai – kas turėtų priimti sprendimus? Radikalaus federalizmo šalininkai nematė kitos išeities, kaip tik suteikti piliečiams teisę pasirinkti federalinio lygmens lyderius. Kiti buvo atsargesni ir priminė, kad vien federalinis lygmuo yra utopija, mat tiesiog imti ir iš politinio žemėlapiu ištrinti valstybes paprasčiausiai neįmanoma.

Žinoma, ne visi buvo entuziastingi federalistai. Vokietijos kancleris ir šalies vienytojas Otto von Bismarckas, reaguodamas į britų ambasadoriaus teiginį, kad „Europa neprieštaraus Prūsijos kariniams veiksams, nukreiptiems prieš Lenkiją“, atkirto primindamas seną gerą klausimą: „O kas gi ta Europa?“ Jo manymu, Europa net ir XIX amžiuje nebuvo daugiau nei geografinė koncepcija be jokio politinio krūvio; vieninteliai, kurie bando Europai suteikti politinę prasmę,

* Matematikas Ethanas Arshtas pateikė modelį, įrodantį, kad Napoleonas ištis buvo sėkmingiausias karvedys pasaulio istorijoje. Vertindamas skirtingų karo vadų pasiekimus, jis konstatavo, kad Napoleonas iš 43 mūšių, kuriems vadovavo, laimėjo 38. Be to, surinkti duomenys leidžia teigti, kad net 17 kartų Napoleono armija neturėjo pranašumo arba buvo silpnesnė nei priešininko pajėgos, todėl pergalių svarba tik dar labiau išauga. Tuo metu visi penki pralaimėti mūšiai vyko Napoleonui nepalankiomis sąlygomis. Antroje vietoje šioje matematinėje lentelėje liko Julijus Cezaris.

** Žinoma, netrūksta ir kritikų. Napoleono sukelti karai kainavo tūkstančius gyvybių, o galiausiai Prancūzija po jų prarado įtaką ir didelę dalį teritorijų. Be to, nors diegė savo vardu pavadinto kodekso principus, jie neretai taikyti subjektyviai, pavyzdžiui, prancūzų kolonijose buvo atkurta vergovė. Galiausiai Napoleonas, pasiskelbdamas imperatoriumi, iš esmės pats paneigė Prancūzijos revoliucijos antimonarchinius principus. Pasakojama, kad žymusis kompozitorius Ludwigas van Beethovenas, įkvėptas Napoleono ankstyvųjų idealų, dedikavo jam vieną iš savo simfonijų, tačiau, sužinojęs, kad Napoleonas pasiskelbė imperatoriumi, supyko ir pervadino ją „Heroika“.

anot Bismarcko, yra tie, kurie bijo asmeninės atsakomybės ir nori ją perkelti į neapibrėžtą lygmenį.

Bismarckas anaip tol nebuvo vienintelis, priminęs, kad Europos idėjos santykis su realybe tebebuvo komplikuoatas. Nors XVIII–XIX a. susikūrė, plėtėsi ir stiprėjo federalinės Jungtinės Amerikos Valstijos, šio modelio pritaikomumas Europai taip pat atrodė sunkiai tikėtinas. Kaip rašė prancūzas George'as Sorelis, „jie sukūrė federaciją Amerikoje iš žmonių, kurie panašūs, gyvena panašiose valstijose... Valio! Bet kaip jūs siūlote suvienyti revoliucinguosius mistikus slavus, nuosaikiuosius skandinavus, ambicinguosius vokiečius, laisvę mylinčius anglus, godžiuosius prancūzus, italus, išgyvenančius ekonominę krizę, brakonierius Balkanų gyventojus ir kankinius vengrus? Kaip įvesti tvarką šiame būryje krabų, kurie tik ir bando vienas kitam įžnybti? Vargšė Europa! Kodėl slėpti, kas jos laukia? Per dešimtmetį ji ir vėl panirs į karą, kaip kad ir buvo du ar tris kartus per pastarąjį šimtmetį.“

Pranašiška, bet šie Sorelio žodžiai buvo pasakyti 1908 metais.

Pirmojo pasaulinio karo – tuo metu dar vadinto Didžiuoju – randai buvo gilūs. Ne tik subliuško viltys, kad artėjama didesnės Europos vienybės link, ne tik buvo prarasta milijonai gyvybių, bet ir, kaip paaiškėjo netrukus, neišsipildė lūkesčiai, kad tai bus „karas, pabaigiantis visus kitus karus“.

Tarpukariu bandyta rasti formulę, kuri padėtų išvengti panašios tragedijos ateityje. Juo labiau kad Europa, visuomet save mačiusi soste lyginant su kitais žemynais, nebegalėjo nepastebėti mažtančios globalios įtakos – juk sparčiai augo ir stiprėjo JAV, o vis didesnę grėsmę kėlė bolševikinė Rusija. Bene ryškiausia figūra to laikotarpio Europos bendrystės kontekste buvo Austrijos ir Japonijos politikas, filosofas, grafas Richardas Coudenhove-Kalergi. Anot jo, europiečiai negali pasiduoti melancholijai ir žvalgytis tik į praeitį, kurioje esą slypi raktas į panašių tragedijų užkardymą. Juk istorija nieko gero nerodė – 1648–1789 metais įvyko bent 84 karai, sukėlę milžiniškų nei-

giamų pasekmių; nors 1815–1914 metais konfliktų priskaičiuojama tik penki, o periodas tarp 1871 ir 1914 metų apskritai laikytinas iki tol ilgiausiu be karo Europos istorijoje, pozityvius lūkesčius sugriovė destruktivumu viską pranokęs Pirmasis pasaulinis karas.

Todėl, anot Coudenhove-Kalergi, vienintelis kelias yra žvelgti į priekį ir sukurti paneuropinę sąjungą. Ji turėtų atlikti keturias pagrindines misijas: garantuoti taiką, sukurti Europos šalių kultūrinę bendrystę, suformuoti atsvarą augančiai bolševizmo grėsmei ir sujungti Europos valstybių ekonomikas, kurios būtų pajėgios varžytis su augančia JAV įtaka globalioje prekyboje.

Siekdamas skleisti savo mintis, Coudenhove-Kalergi įkūrė paneuropinį judėjimą, kuris turėjo suvienyti skirtingų valstybių sprendimų priėmėjus ir paversti šias idėjas praktika. 1924 metais paskelbtame manifeste teigta: „Europiečiai, europiečiai! Lemtinga valanda išaušo! <...> Europos politika artėja naujo karo link. <...> Ši grėsmė reikštų visišką Europos, jos kultūros ir ekonomikos sunaikinimą.“

Coudenhove-Kalergi nebuvo vienintelis. Katalikiškosios partijos daugelyje Europos šalių skleidė vienijimosi idealą, kurį lėmė tiek krikščioniškojo universalizmo principai, tiek taikos siekis. Viename iš kongresų Kelne 1932 metais konstatuota, kad tai gali būti pasiekta tik kuriant bendrą Europos rinką. Ši idėja pranoko laiką, mat yra kone identiška tam, kas buvo realizuota pokaryje. Būta ir bandymų tai paversti praktika. Pavyzdžiui, atsirado Oslo grupė, aprėpusi Skandinavijos ir Beniliukso valstybes, taip pat Romos protokolai, kuriuos pasirašė Italija, Vengrija ir Austrija. Bet nuo Didžiosios depresijos ketvirtojo dešimtmečio pradžioje tai neišgelbėjo. 1929–1936 metais prancūzų prekybos apimtys su Vokietija sumenko 80 proc., o Vokietijos eksportas į Prancūziją sumažėjo 85 procentais. Nenuostabu, kad vokiečių politiko Gustavo Stresemanno idėjos, tiksliau, jų užuomazgos, apie kažką panašaus į vieningą Europos valiutą net nebuvo rimčiau išklaustos.

Andriaus Ulfarto
(DELFI) nuotrauka

Linas Kojala – Rytų Europos studijų centro (RESC) direktorius, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (VUTSPMI) doktorantas ir dėstytojas. Gavęs prestižinę Fulbrighto stipendiją mokėsi Harvardo universitete JAV. Prieš įsidarbindamas RESC, dirbo žiniasklaidoje, taip pat Užsienio reikalų ministerijoje, vadovavo įvairiems tarptautiniams projektams, rengė akademinius tekstus, buvo kelių monografių bendraautoris. L. Kojala komentuoja tarptautinės politikos aktualijas Lietuvos ir užsienio žiniasklaidoje, yra parengęs tekstų ar komentarų CNN, „The Moscow Times“, BBC žiniasklaidos priemonėms, Vokietijos, Prancūzijos, Nyderlandų visuomeniniams transliuotojams.

Europos Sąjunga yra pernelyg didelė, kad būtų lengvai suprantama, bet kartu labai svarbi, kad galėtume ją ignoruoti. Tačiau tai nereiškia, kad vienintelis būdas ją pažinti – skaityti nuobodžius politikos vadovėlius ar šūsnis tarptautinių sutarčių. Šia plačiai skaitytojų auditorijai skiriama knyga siekiama parodyti, kad Europa yra įdomus ir gyvas organizmas, kuriame veikia žmonės, – tie, kurie po karo pradėjo vienyti Europą, kurie sprendžia svarbiausias problemas, kurie ir Lietuvai atvėrė duris į Europos valstybių šeimą.

Lietuvoje ir nuvykęs į Berlyną, Briuselį, Londoną, Bostoną, Vašingtoną ir kt., knygos autorius kalbino per trisdešimt žymiausių politikų, diplomatų ir ekspertų. Tarp jo pašnekovų – buvę didžiųjų Europos valstybių ir Lietuvos politiniai lyderiai, ambasadoriai, ekspertai. Asmenys, pokalbiais Nidos kopų apsuptyje, netikėtais telefono skambučiais vidurnaktį ir diplomatinį protokolą pažeidžiančiomis audringomis diskusijomis prisidėję prie Europos suvienijimo.

Į šią knygą sugulė įdomiausios diskusijos apie Europos idėjos istoriją, Lietuvos kelį į ES, taip pat – šiandien ES kamuojančias migracijos, Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES, saugumo, finansinio netikrumo problemas. Visų atsakymų, ko gero, pateikti nepavyks. Bet tai gera pradžia norintiesiems suvokti, kokios bendrijos dalimi yra Lietuva ir kokia šios narystės prasmė.

ISBN 978-609-466-378-9

9 786094 663789

TYTOALBA

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt